

– виразно його виконати, наслідуючи певних базових правил та (або) виявляючи широкий спектр своєї індивідуальної неповторюваності;

порівнює:

– розвиток художньої культури I-ої половини XX століття в Україні та за кордоном тощо.

Отже, як показують результати експериментальної перевірки, задіяність усіх п'яти складових у запропонованій програмі сприяє гарним результатам: учні отримують не тільки почуття насолоди від пізнаного. Завдяки зростанню і продуктивному розширенню їхніх інтересів, у школярів формується естетична позиція, яка стимулює і розвиває творчі здібності учнів не тільки у царині мистецтва, а й у будь-якій сфері соціальної практики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Духовна енергія вчинку. – Рівне: РДГУ, 2004. – 43с.
2. Вейсман А.Д. Греческо-русский словарь. Репринт V-го издания, 1989 г. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А.Шичалина, 1991. – 1370 с.
3. Древнегреческо-русский учебный словарь. – СПб.: Нотабене, 1997. – 288 с.

УДК 37.046.16: 811.161.1

Мордовцева Н.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ ВИСЛОВЛЮВАННЯ НА ЛІНГВІСТИЧНУ ТЕМУ

У запропонованій статті визначено теоретичні принципи навчання школярів висловлюванню з лінгвістичної теми, подано стислий аналіз літератури з даної проблеми, виділено ефективні методи і прийоми, що використовуються вчителем у процесі навчання школярів висловлюванням з лінгвістичної теми.

In the offered article theoretical principles of school education are certain to the utterance on a linguistic theme, the compressed analysis of literature is given on the problem, effective methods and receptions which are used by a teacher in the process school education to the utterances on a linguistic theme are selected.

Сучасний етап розвитку методики характеризується тенденцією поєднання навчання мови і мовлення в єдине ціле. Такий процес спрямований на формування повноцінної діяльності школярів активно сприймати наукову інформацію, засвоювати знання, активізувати свою розумову діяльність. Спостереження за процесом навчання мови свідчать, що значного вдосконалення потребує рівень сформованості культури розгорнутої відповіді школярів на лінгвістичну тему, а саме їх усних і письмових відповідей.

Мета нашої статті – з'ясувати теоретичні засади навчання школярів висловлювання на лінгвістичну тему, до яких відносимо психологічні, психолінгвістичні, лінгводидактичні. Складанню учнівських висловлювань на лінгвістичну тему приділяється увага в шкільних підручниках для 5–7 класів та на уроках з розвитку зв'язного мовлення, хоча систематизоване навчання відсутнє. Цим і зумовлена актуальність нашої статті.

Проблема складання учнівських зв'язних висловлювань на лінгвістичну тему порушувалася в працях відомих психологів та психолінгвістів (П.Гальперін, Н.Балак, Н.Жинкін, І.Зимня та ін.). Ученими доведено, що успішно розвивати і вдосконалювати творчі можливості, необхідні для створення лінгвістичних зв'язних текстів, можна лише на основі глибокого знання творчого потенціалу учнів. В успішності процесу створення учнівських лінгвістичних висловлювань велику роль відіграють такі чинники, як мовне чуття, мовні і творчі здібності, образне мислення, багатство словникового запасу, уява, пам'ять, темперамент, бо мовлення є специфічним видом діяльності людини, а мова – його

засобом. Іншими словами: мовлення – це діяльність, що виконує функцію спілкування і повідомлення, емоційного самовираження і впливу на інших людей.

У лінгводидактиці це питання частково висвітлюється в студіях І.Підгаєцької, Т.Жулій, Г.Шелехової, Т.Ємбуласвої, Т.Ладиженської, М.Пентилюк, які підкреслювали, що результативним буде розвиток мовлення школярів у комплексному навчанні мови й мовлення. Безперечним залишається й удосконалення загальних комунікативних умінь, а саме вміння збирати і систематизувати матеріал, на основі якого учні мають створювати висловлювання; вміння будувати лінгвістичні тексти в певному мовленнєвому жанрі та вміння користуватися певними засобами мовлення.

Учителю, враховуючи ці особливості, слід навчати школярів правильних прийомів логічного запам'ятовування (виділяти головне, складати план, правильно будувати висловлювання за зразком тощо); звертати їхню увагу на точне запам'ятовування окремих визначень, понять, категорій, що допоможе у відтворенні тексту; точно переказувати зміст тексту власними словами.

Зв'язне мовлення розглядається в методиці як особлива галузь роботи з розвитку мовлення – процес говоріння, діяльність мовця, продукт діяльності, текст, висловлювання. Основною одиницею зв'язного мовлення є розгорнуте висловлювання – текст, який, за словами багатьох лінгводидактів, є основною дидактичною одиницею. Методисти розглядають текст з одного боку як мовленнєву діяльність учня, з іншого – як результат цієї діяльності. З цього випливає, що особливу увагу слід приділяти розвиткові усних і писемних видів мовленнєвої діяльності.

Особлива роль належить лінгвістичним мініатюрам, що відрізняються від лаконічного теоретичного правила використанням образних засобів для передачі інформації. Значний дидактичний потенціал має робота учнів з лінгвістичними текстами підручника. До них належать тексти параграфів, де репрезентується зміст лінгвістичної (мовної) лінії програми, тексти вправ на лінгвістичну тематику, які допомагають учням усвідомлено сприймати навчальний матеріал. Ю.К.Бабанський відзначає дидактичний потенціал навчального тексту підручника: "... до використання підручників потрібно підходити з принципово інших позицій... Текст підручника повинен стати матеріалом, де найчастіше можуть бути розгорнуті бесіди, у тому числі проблемні" [1: 234].

Процес створення лінгвістичних висловлювань можна розглядати як діяльність учня й учителя, мотивовану завданнями уроку, формуванням лінгвістичних та мовленнєвих умінь і навичок.

Робота з розвитку мовлення пов'язана з лінгвістичними знаннями школярів, які вони одержують на уроках. Ці знання становлять теоретичну основу мовної підготовки учнів, розвитку їхнього лінгвістичного мислення, на якому ґрунтується будь-яка робота, пов'язана зі створенням тексту. Зв'язна відповідь учня на лінгвістичну тему являє собою текст на науково-мовну тему, який демонструє кінцевий результат вивчення певної мовної категорії.

Чинна програма виділяє окремі уроки з розвитку зв'язного мовлення на усні повідомлення про мову: усна відповідь на основі переказу параграфу підручника; відтворення готового тексту (розмовного, наукового і художнього стилів), переказування його докладно за самостійно складеним планом (усно і письмово); повідомлення на лінгвістичну тему (типу елементарного роздуму); стислий переказ (усний) текстів наукового і публіцистичного стилів; усне повідомлення на теми про мову, що вимагає зіставлення й узагальнення матеріалу (в науковому стилі) тощо. Аналізуючи розгорнуті відповіді учнів на запитання, сформульовані інакше, ніж у підручнику, або на запитання узагальнюючого характеру, відзначаємо, що вони є недосконалими, відчуються значні труднощі у висловлюванні. Переважають відповіді, в яких теоретичне положення викладено нечітко, неповно; не завжди правильно відповідь ілюструється прикладами та ін. Крім того, багато учнів не вміють робити логічні переходи від однієї думки до іншої, в письмових відповідях виділяти абзаци, використовувати мовні засоби, характерні для наукового стилю, відомі засоби організації тексту.

Таким чином, перед учителем постає важливе завдання: навчити учнів будувати відповідь на мовну тему, зокрема пов'язану з узагальненням і систематизацією матеріалу різних параграфів підручника.

Серед ефективних методів і прийомів, що використовуються учителем у процесі навчання школярів висловлювання на лінгвістичну тему, з метою найкращого розуміння учнями теоретичних текстів підручника, можна назвати такі, як:

- вибіркоче читання тексту за конкретним завданням;
- знаходження у тексті відповідей на запитання вчителя;
- складання плану розповіді вчителя й переказування її за цим планом;
- заміна наявних у тексті прикладів власними чи дібраних з додаткових джерел;
- переказування тексту наукового стилю (на матеріалі параграфів підручника);
- пояснення нових термінів, розкриття їх змісту;
- формулювання школярами запитань (репродуктивного характеру) за навчальним матеріалом;
- редагування висловлювань на лінгвістичну тему;
- складання висловлювань за таблицею, схемою;
- аналіз усних відповідей на лінгвістичну тему самими учнями;
- письмовий переказ тексту.

За методикою проведення такі прийоми є достатньо простими, але за результатом – ефективні.

Прийоми, які вимагають від учнів більшого інтелектуального розвитку, дозволяють усвідомити розвиток думки в цілому тексті. Вони вимагають від учнів досить складної розумової роботи. Рівень розумової діяльності школяра залежить в основному від об'єктивної складності певного лінгвістичного матеріалу, від ступеня доступності викладу його у підручнику та від розвитку мислення. Необхідно поступово вести дітей від спостережень над готовими текстами до продумування власних висловлювань, що дасть змогу цілеспрямовано працювати над розвитком їхніх умінь зв'язно висловлюватися в науковому стилі, вільно виконувати комунікативні завдання у реальних ситуаціях мовного спілкування. Г.Шелехова зауважує, що вчителю «потрібно домагатися, щоб учні наводили приклади самостійно відповідно до суті теоретичного положення, щоб пояснення було повним, переходили від однієї думки до іншої чітко виражені й висловлювання мали ознаки, характерні для наукового стилю (точність, логічність викладу, вживання слів-термінів, відсутність емоційної лексики)» [5: 42]. Уміння наводити приклад і підтверджувати ним певне граматичне правило свідчить про усвідомленість знань, про те, що учні вміють аргументувати висунуте положення.

Ефективними будуть прийом бесіди, робота над планом, складання таблиці на основі тексту, складання опорних конспектів, алгоритмів, контролюючих програм, виступ учнів у ролі вчителя.

Тож ми маємо різні прийоми за ступенем складності, і тому потрібно в їх застосуванні додержуватися принципу від простого до складного. Застосовувати названі в нашій статті методи і прийоми можна в будь-якому класі, кожний учитель може самостійно вирішувати послідовність їх використання на уроці. Це дає змогу розширити роботу з текстами на лінгвістичну тему і дозволить конкретно реалізувати принцип єдності навчання і розвитку.

Використання лінгвістичних мініатюр на уроках української мови підвищує зацікавленість учнів до навчального мовного матеріалу, систематизує їхні знання, сприяє вдосконаленню результатів роботи над розвитком логічного мислення.

Постійна увага до розвитку зв'язного мовлення учнів, до оволодіння ними науковим стилем сприяє виробленню вмінь самостійно опрацьовувати матеріал підручників, довідкової літератури, брати з них необхідну інформацію і таким чином збагачувати свої знання, підвищувати якість монологічного мовлення.

Тож успішне формування мовленнєвих умінь можливе лише за умови систематичної і цілеспрямованої роботи, постійної уваги до всіх аспектів навчання: правильного добору

методів, прийомів, засобів навчання, моделювання таких навчальних ситуацій, що спонукають до спостережень, бажання висловити власні думки.

Таким чином, у публікації показані лінгвістичні, психологічні, лінгводидактичні засади навчання школярів висловлювання на лінгвістичну тему.

Перспективними щодо окресленого питання є положення, які потребують спеціального дослідження та розробки, а саме: укладання хрестоматії лінгвістичних мініатюр для учнів 5–7 класів, висвітлення питання про застосування лінгвістичних мініатюр в якості текстів для аудіювання й читання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности // Избр. пед. труды. – М., 1989. – С. 342.
2. Ипполитова Н.А. Виды чтения на уроках русского языка // Рус. яз в шк. – 1987. – № 2. – С.29-30.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. – К., 2005.
4. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2005.
5. Шелехова Г.Т. Висловлювання учнів на лінгвістичну тему // Українська мова і література в школі. – 1992. – № 11.

УДК 371.3

Павлик О.А.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ У СВІТЛІ ВИМОГ КОНЦЕПЦІЇ КОГНІТИВНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МОВИ

У статті розглядаються лінгводидактичні особливості когнітивного підходу до навчання українського письмового мовлення школярів.

The article deals with lingvodidactic specifics of the cognitive approach to the learning of Ukrainian written speech of pupils.

Переорієнтація техногенного суспільства на розвиток людини, її особистісних і культурних рис, зміна суспільної свідомості у ставленні до освітньої сфери – далеко не повний перелік тих змін, які відбулися останнім часом. Гуманістичні явища набули поширення і в педагогіці, мовознавстві. Нові наукові дослідження щодо процесів породження і сприйняття мовлення, здійснені в когнітивній психології та лінгвістиці, не могли не вплинути на суміжну з ними лінгводидактику.

Дослідження актуальних напрямів сучасного мовознавства знайшли відбиття у концепціях мовної освіти. Зокрема, визнання в лінгводидактиці набули комунікативний і функціональний підходи. Не оминули увагу лінгводидактів і парадигми когнітивізму. У науковий обіг увійшли поняття когнітивної компетенції, когнітивної методики мови. Все більшого поширення набуває когнітивно-комунікативний підхід до навчання іноземної мови, що передбачає “формування в учнів когнітивних структур мовних явищ, тобто найбільш раціональних моделей зберігання в пам’яті та відтворення їх образів” [4]. Особливістю цього підходу до навчання іншомовного мовлення, як стверджує Д.Ізаренков, є те, що “навчання відбувається не тільки з урахуванням власне мовного, лінгвістичного аспекту мовлення, але й з використанням даних, котрі характеризують його мисленнєвий бік, коли мовленнєві акти (їх типи) розглядаються як двосторонні мовленнєво-мисленнєві процеси, кожен план яких повинен по-особливому формуватися в процесі оволодіння ними” [1: 5].